

УДК 316.35

Кутах К.М.
аспірант

Сумського національного аграрного університету

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

ANALYSIS OF TRENDS IN THE DOMESTIC MARKET OF MILK AND MILK PRODUCTS

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні сучасні тенденції розвитку вітчизняного ринку молока та молочної продукції. При цьому були використані основні статистичні показники результативності діяльності галузі. Автором проаналізовано проблеми розвитку вітчизняного ринку молока та молочної продукції і вказано на критичний стан, в якому перебуває галузь.

Ключові слова: молоко, ринок молока, молочна продукція, рентабельність виробництва молока, молочне скотарство, молочна ферма.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные современные тенденции развития отечественного рынка молока и молочной продукции. При этом были использованы основные статистические показатели результативности деятельности отрасли. Автором проанализированы проблемы развития отечественного рынка молока и молочной продукции и обращено внимание на критическое состояние, в котором находится отрасль.

Ключевые слова: молоко, рынок молока, молочная продукция, рентабельность производства молока, молочное скотоводство, молочная ферма.

ANNOTATION

The article analyzes the main trends of modern domestic market in milk and milk products were used with basic statistical indicators of the industry. The author analyzes the problems of the domestic market in milk and milk products and specified on the critical situation in which the industry.

Keywords: milk, milk market, dairy products, profitability of milk production, dairy cattle, dairy farm.

Постановка проблеми. Молочна галузь є однією із провідних у структурі промисловості України. Перспективи її розвитку та функціонування завжди є надзвичайно актуальними, оскільки молочні продукти є особливо цінними і незамінними продуктами харчування будь-якої людини. Частка витрат на молочні продукти становить близько 15% від загальних витрат на харчування. На жаль, в останні роки молочна галузь, як і більшість галузей харчової промисловості, знаходиться в критичному стані (дефіцит та низька якість сировини, зростання цін на молочну продукцію, формування несприятливої кон'юнктури світового ринку молокопродуктів тощо). Для дослідження сучасного стану та можливих тенденцій розвитку даної галузі необхідним є аналіз основних статистичних показників результативності її діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості та основні проблеми функціонування молочної галузі розглядали такі вчені, як Н.С. Белінська, П.С. Березівський,

С.В. Васильчак, П.І. Гайдуцький, Т.Г. Дудар, Т. Л. Мостенська, В.О. Рибінцев, П.Т. Саблук, В.Б. Смолінський, О. М. Шпичак та інші.

Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку ринку молока та молочних продуктів в Україні як у сучасних умовах, так і на перспективу.

Виклад основних результатів дослідження. Нагромаджений науковий потенціал слугує базою для аналітичних досліджень і закономірностей функціонування ринку молока і молочних продуктів. Натомість наукові дослідження потребують розширення з урахуванням зміни соціально-економічного середовища в Україні та світі.

Молоко – це унікальний продукт природи, який ще досі не синтезований у жодній лабораторії світу. І якщо б проблема синтезу молока була вирішена наукою, а за нею і практикою, людство зняло б з порядку денного одну з найгостріших та болючих проблем сучасності – забезпечення високо цінним продовольством жителів планети [5]. Молоко використовується як необхідний продукт харчування для населення, сировина для виробництва молочної продукції, корм у тваринництві, сировина для фармакології, косметології та інших галузей промисловості, що зумовлює необхідність дослідження його пропозиції на ринку. Це дасть змогу виявити основні кон'юнктурні тенденції вітчизняного ринку молока і молочної продукції, від ефективного функціонування яких залежать продовольча безпека та експортний потенціал країни.

На жаль, згідно з останніми статистичними даними, громадяни України вживають тільки 60-70 % від необхідної кількості молока і молочних продуктів. Вже котрий рік поспіль молочне скотарство характеризується спадом обсягів виробництва продукції. За попередніми даними Держкомстату України, у 2014 році було вироблено 11,3 млн т молока, що на 3,1% менше за попередній період. Лише за останній рік чисельність корів в усіх категоріях господарств зменшилася на 2,2% – до 2,7 млн голів.

Визначають декілька основних причин негативного впливу на розвиток галузі. По-перше, зниження купівельної спроможності населення

Таблиця 1

Науково-обгрунтовані норми споживання людиною молока та молочних продуктів

Продукти	За добу, г	За рік, кг	В перерахунку на молоко 3,2% жирності		Структура використання молока
			за добу,г	за рік, кг	
Молоко питне та кисломолочні продукти	500	182	500	182	41,6
Масло	15	5,5	270	100	22,8
Сир	18	6,5	162	59	13,5
Сметана	18	6,5	108	39	8,9
Згущене молоко	8	3	20	7	1,6
Сухе молоко	3	1	10	4	0,9
Усього	-	-	1200	438	100

та зменшення попиту внутрішнього ринку на молоко та молочну продукцію. Упродовж довгого періоду часу ціни на молочну продукцію зростали швидшими темпами, ніж доходи населення. Це призвело до того, що у 2011 році відбулося зменшення, порівняно з попереднім роком, обсягів виробництва сиру свіжого та кисломолочного на 7,1% (до 77,8 тис. т), сирів жирних – 6,3% (до 213 тис. т), кисломолочних продуктів – 2,6% (до 477 тис. т). Відтак, і річне споживання молока та молочних продуктів буде меншим [2]. По-друге, низька ефективність молочного скотарства. Незважаючи на високі мінорічні закупівельні ціни на молоко, галузь залишається мало привабливою для господарників. Якщо у травні 2012 року середня закупівельна ціна на молочну сировину, вироблену у сільськогосподарських підприємствах, становила 2,6 тис. грн/т, то в жовтні досягла 3,8 тис. грн. За порівняльною оцінкою експертів ринку, середня ціна на молоко у 2014 році в розрахунку на 100 кг дорівнює 31,1, що на 61% перевищує рівень попереднього періоду, та є вищою за ціни у країнах Східної Європи (22-29), а також країнах – основних виробниках молока: Бразилії (29,5), США, Новій Зеландії (27,1). Молоко, вироблене в господарствах населення, коштувало на вітчизняному ринку значно дешевше. Впродовж минулого року за нього можна було отримати в середньому від 1,5 до 2,9 тис. грн/т. Проте навіть така цінова ситуація не забезпечує належний рівень ефективності галузі. За офіційною статистикою, рентабельність виробництва молока за прогнозами, на минулий рік не перевищить 10%. Такі підсумки діяльності у молочному скотарстві ускладнюють навіть просте відтворення галузі, не говорячи про її розширений розвиток. По-третє, демографічні причини, які обумовлюють швидке скорочення поголів'я в господарствах населення. Цей процес пояснюється як загальним зменшенням сільського населення, так і тим, що важка щоденна праця, пов'язана з утриманням корів та виробництвом молока, стає все менш привабливою для сільської молоді.

На 1 січня 2014 року чисельність господарств населення, які утримували худобу та птицю, становила 3,3 млн одиниць. За січень-

листопад 2014 року чисельність сільського населення зменшилася на 90,2 тис. осіб. В цілому, у 2012 році господарствами населення було вироблено 9,0 млн т молока, що менше, порівняно з попереднім роком, на 3,6%, відбулося скорочення поголів'я корів на 44,3 тис. голів, або 2,1%. Проте господарства населення залишили за собою 80,3% у структурі загального виробництва молока по Україні. Це, безумовно, впливає на якість сировини, оскільки пов'язано з застосуванням ручної праці, складнощами під час заготівлі й збуту та обмежує експорт кінцевої продукції на ринки розвинених країн. Незважаючи на невирішеність наявних проблем в галузі, Україна залишається активним учасником світової торгівлі молоком та молочною продукцією. Відтак, кон'юнктура світового ринку молока має безпосередній вплив на внутрішні ціни, попит та пропозицію продукції [4].

За прогнозами продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO), у 2015 році світове виробництво молока та молокопродукції в перерахунку на молоко досягне 711 млн т, що на 1,7% перевищує результат попереднього року. При цьому країни, що розвиваються, нарощували обсяги виробництва більшими темпами порівняно з розвиненими країнами.

У 2014 році вагомий внесок у зростання світового виробництва молока зробили Індія та Китай. Індія залишається найбільшим виробником молока у світі. За попередніми даними, обсяги виробництва у цій країні досягли 114,4 млн т, що на 4% перевищує рівень попереднього року, а у Китаї виробництво сягнуло 44,6 млн т, відповідно, 10%. Спільно провідні азійські виробники додали до світового молочного валу 8,4 млн т, що становить 58% загального зростання. Збільшення виробництва відбулося у Бразилії – на 3,8% (до 30 млн т), США – 1,2% (до 87 млн т), Європейському Союзу – 1,2% (до 155 млн т) [3].

Загалом, минулий рік був складним для виробників молока. Ці складнощі були пов'язані із несприятливими погодними умовами влітку, які вплинули на врожай багатьох сільськогосподарських культур. Зокрема, у дефіциті виявилися ті культури, які використовують для приготування кормів у молочному скотарстві.

Це, своєю чергою, призвело до зростання вартості кормів та зниження ефективності галузі. Зокрема, у США ціни на кукурудзу зросли на третину, при цьому молоко подорожчало лише на 11%. У Російській Федерації аномальна спека вплинула на зниження продуктивності дійного стада країни на 15%. Завдали шкоди молочній галузі також і повені. У Пакистані через такі природні катаклізми загинуло близько 1,2 млн голів худоби, а значна частина вцілілого поголів'я знизилася продуктивність через погіршення годівлі та захворюваність.

Збільшення у 2014 році світового виробництва молока вплинуло на підвищення торговельної активності. Продаж на зовнішніх ринках молочної продукції (у перерахунку на молоко) становить 46 млн т, що майже на 6% більше за обсяги попереднього року. Обумовлено це підвищеним попитом країн Азії та Росії.

Найбільшими постачальником молочної продукції на світові ринки залишаються країни Океанії. У 2014 році Австралія та Нова Зеландія реалізували на зовнішніх ринках 18,5 млн т продукції. Зростання активності в торгівлі пов'язують із збільшенням експорту з США та Європейського Союзу. Якщо у 2013 році ці країни сумарно експортували 12,3 млн т молочної продукції, то у 2014 році збільшили обсяги продажу продукції на 2 млн т, або 16%, та досягли майже третини обсягів світової торгівлі.

На початку 2014 року спостерігалася незначне підвищення світових цін на молочну продукцію. Так, масло країн Океанії (на умовах FOB) реалізовувалося по \$4400-4800 за тону, сухе знежирене молоко – \$3200-3650, сир Чедер – \$4300-4400. Країни Європейського Союзу продавали масло по \$4800-5000 за тону, сухе знежирене молоко – \$3050-3300. У подальшому експерти прогнозують утримання цін на молоко та молочну продукцію на достатньо високому рівні. Основними причинами цього є зростання населення, підвищення його доходів, а також покращення якісного рівня харчування [3].

Стан вітчизняного молочного скотарства не влаштовує товаровиробників, переробників, споживачів продукції та органи державної влади, що опікуються питаннями галузі. Не викликає сумніву необхідність змін на краще. Проте залишається не до кінця визначеним шлях досягнення бажаної мети, а саме: виробництва якісного молока для забезпечення внутрішніх потреб та гідної конкуренції на світовому ринку.

Понад 70% молока не відповідають сьогоденні європейським стандартам ні за складом, ні за бактеріальною безпекою. Це не тільки заважає налагодити повноцінний експорт до Європи та інших розвинених країн, а й істотно позначається на внутрішньому ринку. Без якісної сировини неможливо виробити високоякісну продукцію. Це стосується не тільки мікробіологічної чистоти молока, а й його фізико-хімічних показників, що також невисокі. Так,

низька масова частка білка в молоці призвела до того, що без додаткових технологічних прийомів – введення сухого молока, білкових концентратів та стабілізуючих добавок – неможливо отримати кисломолочні продукти потрібного складу і консистенції. Технологічна потреба викликала повсюдне використання немолочних інгредієнтів, які загалом негативно позначилися на якості вітчизняних молочних продуктів і підірвали авторитет українських молочників. Вийти з цієї ситуації можна, лише істотно підвищивши якість шляхом упровадження прогресивних технологій, сучасного устаткування і систем контролю якості [5].

На сьогодні в Україні налічується 499 підприємств, підконтрольних Державній службі ветеринарної медицини, що займаються заготівлею молочної сировини, випуском готової продукції та її експортом. За сумарними даними територіального розподілу, 412 підприємств зайняті заготівлею, а 410 – випуском готової продукції. На думку експертів, можливості виходу вітчизняних виробників на міжнародні ринки обмежується їхньою готовністю до впровадження у виробництво міжнародних стандартів. Цим визначаються також й конкурентні переваги на внутрішньому ринку.

Україна має продовжувати експортні поставки молочної сировини та продукції. Враховуючи сучасну ситуацію з їхньою якістю, є думка, що експортні операції можуть бути здійснені не тільки до країн ЄС, а й до країн Близького Сходу, а також до країн СНД (Росії, Казахстану, Вірменії, Грузії), де наявний дефіцит цієї продукції. Оскільки головний експортний обсяг – сухе знежирене молоко та суха сироватка, то слід передбачити розширення сфери збуту саме молочної продукції, у чому й може допомогти її позиціонування на ринках країн СНД. Наочне співвідношення кількості підприємств за різними видами діяльності у розрізі територіального розподілу.

Враховуючи сучасні вимоги щодо підтвердження якості під час експорту сировини та продукції на усіх етапах їхнього виробництва, експортування неможливе без упровадження на підприємствах системи НАССР, що забезпечувала б задокументовану відповідність виробництва вимогам міжнародних стандартів. Виробництво молока в міні-фермах потребує незначних капіталовкладень та частково може вирішити питання підвищення якості молочної сировини та насичення внутрішнього ринку [7].

Законом України «Про молоко та молочні продукти» від 2004 р. із внесеними змінами до закону в 2010 році визначаються основні засади державної політики щодо забезпечення якості та безпеки молока і молочних продуктів [6]. Серед зазначених заходів цього спрямування варто визначити такі:

- ветеринарно-санітарні вимоги до виробництва молока, молочної сировини та молочних продуктів;

- вимоги до пакування та маркування молочних продуктів (зокрема, те, що тара та упаковка для молочної сировини та молочних продуктів мають бути виготовлені з матеріалів, дозволених для використання);

- забороняється відокремлення процесу пакування молочних продуктів від технологічного циклу виробництва продукції;

- стимулювання підвищення якості молока, що відповідає вимогам державного стандарту України, через доплати у відсотках до закупівельної ціни

для молока ґатунку екстра у розмірі 25%, молока вищого ґатунку – 20%.

Із вищезазначеного можна зробити висновки щодо чинників зниження якості молока-сировини, основними з яких є: порушення санітарно-гігієнічних умов виробництва молока, не дотримання вимог охолодження молока після доїння, порушення умов транспортування, у результаті чого представлене для перевірки молоко не відповідає діючим нормативам за мікробіологічними показниками, мають місце перевищення норм вмісту антибіотиків, пестицидів, рослинних замінників тощо. Властива для України система перевірки безпеки і якості продуктів харчування орієнтована на кінцевий результат. А саме аналізу підлягають окремі зразки продукту, що вибрані контролером. У випадку отримання результатів, що підтверджують доброякісність продукції, реалізації підлягає вся партія. Проте такий підхід не гарантує цілковитої безпеки та абсолютної якості цієї продукції [7]. Так, молоко, вироблене у господарствах населення, відповідає вимогам лише другого ґатунку, тоді як вироблене у великих сільськогосподарських підприємствах у переважній більшості реалізується вищим і першим ґатунком.

Проте власникам міні-ферм доцільно входити у молочарські кооперативи задля сприяння формуванню товарних партій продукції та їхній централізованій реалізації. Тому державна та регіональна підтримка необхідна також для розвитку інфраструктури ринку молока. Так, на Сумщині впроваджується пілотний проект з кредитування молочарських кооперативів. На конкурсних засадах декілька кооперативів матимуть можливість отримати з обласного бюджету кошти для придбання молочного облад-

нання. Сума кредиту в розрахунку на 1 кооператив становитиме 390 тис. грн на вісім років під 1,5% річних.

Висновки. Відтак, досягнення оптимального рівня насиченості внутрішнього ринку молока та молочної продукції можливе за рахунок всебічної підтримки та сприяння розвитку молочного скотарства у дрібнотоварному та великотоварному виробництві. Проте це не єдиний шлях до розв'язання наявних проблем, до яких також відносять потребу в удосконаленні механізму надання державної підтримки, створення спрощених дозвільних механізмів відведення землі для будівництва молочних ферм, здійснення систематичного контролю якості та ціни молочної продукції, удосконалення системи організації плеїнної справи у тваринництві тощо. Саме комплексний підхід у розвитку молочного скотарства принесе бажаний результат.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
2. Свиноус І.В. Вплив якісних параметрів на формування закупівельних цін на молоко сільськогосподарських підприємств // Сталій розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua>.
3. Світове зростання закупівельних цін на молоко стримає їх сезонне зниження в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/svitove_zrostannya_zakupivelnikh_tsin_na_moloko_strimae_ikh_sezonne_znizhennya_v_ukraini/.
4. Новак І.М. Тенденції розвитку світового ринку молока та досвід міжнародної торгівлі на зовнішніх ринках вітчизняних виробників молочної продукції // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua>.
5. Молочний сектор – підсумки 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroconf.org/content/ukrayina-molochniy-sektor-pidsumki-2013>.
6. Україна: Молочна галузь помалу розвивається [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uga-port.org.ua/novosti/ukrayina/ukra-na-molochna-galuz-pomalu-rozviva-tsya>.
7. Про молоко та молочні продукти : Закон про внесення змін до закону України від 17.02.2010, № 923 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 4 – С. 182.